

Demokratisering utifrån

En fallstudie om demokratiseringsprocessen i etniskt splittrade
Bosnien Hercegovina

Abstract

After the fall of communism in Yugoslavia the ethnic resentment grew stronger and escalated in to interethnic civil conflict in 1992. After international intervention the General Framework Agreement for Peace (GFAP) installed peace in 1995. The treaty's aim was not only to establish peace but also to institute democracy in Bosnia. The OSCE were given the task to implement democracy within political institutions and civil society. This in a country with a lack of democratic experience and where great problems with ethnic antagonism still exists.

By using democratization and transition theory this single case-study examines how democracy is implemented in Bosnia by the OSCE and clarifies difficulties that this democratization process is facing. The transition theory shows that democracy can be implemented through external parties although the society's structure does not admit it. Reforms and projects have been implemented and achieved in Bosnia but progress toward democracy is still very slow. This is to difficulties with multiethnic collaboration within the political institutions that stalls the process. The study also shows that Bosnia still has a lack of political culture, that politics is still based on ethnic grounds and that the civil society is strongly dependent on external parties.

Keywords: democratization, Bosnia and Herzegovina, OSCE, Dayton agreement, multiethnic society

Characters: 68 973

Abbreviationer

BiH- Republiken Bosnien Hercegovina
CTF- Consultative Task Force
ECLSG- European Charter of local Self- government
FBiH- Federationen Bosnien Hercegovina
FOIA- Freedom of Access to Information Act
GFAP- The General Agreement Framework for Peace
HDZ- Croatian Democratic Union
HR- The High Representative
IBTF- Institution Building Task Force
INGO- International Non- Governmental Organization
LGP- Local Government Programme
NDI- The National Democratic Institute for International Affairs
NGO- Non-Governmental Organization
NHI- Nova Hrvatska Incijativa
OHR- The Office of the High Representative
OSCE- Organization for Security Co-operation in Europe
OSSE- Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa
PRC- Political Resource Centers
PSP- Parliamentary Support Programme
SDA- Party of Democratic Action
SDP- Social Democratic Party
SDS- Serbian Democratic Party
SFOR- Stabilization Force
SNS- Srpska Narodni Savez
SR- Serbiska Republiken

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Problemområde	2
1.2 Syfte	2
1.3 Frågeställningar	2
1.4 Metod och tillvägagångssätt	2
1.4.1 Metodologisk diskussion	2
1.4.2 Teoretiska utgångspunkter	3
1.4.3 Material	4
1.5 Avgränsningar	4
2. Demokrati och demokratisering	5
2.1 Demokratibegreppet	5
2.2 Demokratisering och demokratins stabilitet	6
2.2.1 Consociational democracy	6
2.2.2 Behovet av demokratisk kultur	8
2.2.3 Aktörers roll i demokratiseringsprocesser	9
3. Bakgrund	11
3.1 Jugoslaviens sönderfall	11
3.2 OSSE och dess roll i Bosnien	12
4. Demokratiseringsprocessen i Bosnien	13
4.1 Daytonavtalet och dess premisser	13
4.2 Bosniens konstitution	14
4.2.1 Maktkonstruktionen i Bosnien	15
4.2.2 Valprocessen och den politiska utvecklingen	16
4.3 OSSE:s institutionsbyggande	18
4.4 Det civila samhället	20
4.4.1 OSSE och det civila samhället i Bosnien	20
5. Slutsatser och avslutande diskussion	23
6. Referensförteckning	26

1. Inledning

Det första demokratiska valet i Bosnien- Hercegovina (hädanefter Bosnien) hölls 1990 och resulterade i ett demokratiskt misslyckande. De etniska motsättningarna utnyttjades av nationalistiska partier som använde sig av strategier för att stärka sin maktposition. Detta trappade upp de etniska motsättningarna inom federationen Jugoslavien och resulterade 1992 i tre krig mellan Kroatien och Serbien, Serbien och Bosnien samt Serbien och Kosovo. Det internationella samfundet stod handfallet tills USA sände trupper till regionen och tvingade parterna till fredsförhandlingar som 1995 resulterade i fredsavtalet General Framework Agreement for Peace (GFAP), även kallat Daytonavtalet (Singh 2001:24).

Daytonavtalet syftade inte bara till att upprätta fred utan tjänade även som en grund för inrättandet av demokrati. Genom avtalet fick internationella aktörer ett långtgående inflytande i demokratiprocessen i Bosnien-Hercegovina (Friedman 2004:21). Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) fick i uppdrag att samarbeta med den bosniska staten för en smidig övergång till demokrati. Huvudprioriteringarna för OSSE:s arbete i Bosnien är att ombilda institutioner till en funktionell demokratisk struktur samt främja medborgarengagemanget (GFAP, Annex 3).

Uppgiften att inrätta demokrati betecknas som svår och komplicerad. Historiskt sett är demokrati och Bosnien, med undantag för korta tidsperioder, två ting som inte gått att förena. Det pga. etniska motsättningar¹ och nationalistiska strömningar. Motsättningarna var en orsak till Jugoslaviens sönderfall, men problematiken kvarstår än idag. Detta i än mer koncentrerad form då Daytonavtalet skapade en multietnisk stat och delade Bosnien i två enheter (Sandberg & Widmar 1998:11). Bosniens nuvarande form är således en sammansättning av det internationella samfundet, något som har kritiserats. Kritiken menar att demokratiska institutioner och värderingar inte kan tvingas på utifrån genom långtgående internationell inblandning. Det ger en motsatt effekt som leder till ytterligare motsättningar och en vek samarbetsvilja (Chandler 2000:10f.).

¹ De etniska grupperna utgörs av bosnier (bosnijaker) 48%, serber 37.1%, kroater 14,3%, andra grupper 0.6% (CIA-Worldfactbook)

1.1 Problemområde

Genom Daytonavtalet fick utomstående aktörer, däribland OSSE, långtgående inflytande i demokratiseringen av Bosnien. Inflytandet i staten kan dock undergräva insatserna för demokrati då möjligheten till demokrati är störst om den bygger på självbestämmande för medborgarna att utforma den ordning som de lever under (Peceny 1999:549). En svårighet i Bosnien är även de etniska motsättningar som bidrog till Jugoslaviens sönderfall men som ännu finns kvar. Robert A. Dahl anser att demokrati måste bygga på demokratisk kultur, konsensus och känsla av samhörighet bland medborgarna, vilket inte existerar i etniskt splittrade samhällen som Bosnien. Om folket inte är lämpligt för demokrati kan de inte berättigas genom demokratiska procedurer som påtvingas utifrån (Dahl 1999:231). Utifrån ovanstående problematik studeras det nedan följande syftet och frågeställningar.

1.2 Syfte

Studiens syfte är att belysa OSSE:s implementering av demokrati i Bosnien samt tydliggöra vilka problem som demokratiseringsprocessen konfronteras med.

1.3 Frågeställningar

Med syftet i beaktande undersöks följande frågeställningar:

- Hur arbetar OSSE för att implementera demokrati i Bosnien och vilka är följderna av att demokratisering sker utifrån?
- Hur påverkar de etniska motsättningarna demokratiseringsprocessen?

1.4 Metod och tillvägagångssätt

1.4.1 Metodologisk diskussion

Studien är en kvalitativ fallstudie av teorikonsumerande art som ämnar förklara vad som hänt i detta enskilda fall med hjälp av existerande teorier. Teorin används som ett analytiskt instrument och syftar till att fastställa de analysenheter som undersöks vidare. Fallstudiemetoden ger då möjligheten att studera företeelsen på djupet och ger en ingående bild av demokratiseringsprocessen i Bosnien (Halvorsen 1992:42). Ambitionen är inte att jämföra processen i Bosnien med andra länder utan att sätta det enskilda fallet i fokus.

Det har dock riktats kritik mot fallstudier av enskilda fall. Kritiken menar att de inte tillför något till den vetenskapliga förståelsen av empiriska fenomen såsom komparativa studier gör. Kritiken grundar sig på att det inte går att generalisera

utifrån ett enskilt fall samt att studier av detta slag styrs av forskarens förförståelse och att intersubjektiviteten därmed blir lidande (Yin1993:21). Vidare menar kritiken att fallstudier utan jämförelsepunkter har svårt att avgöra om teorin får stöd eller inte, samt om värdet på analysenheterna skall värderas hög eller låg respektive lyckad eller misslyckad. Därmed är det svårt att dra slutsatser utifrån en observation (Esaiasson 2004:120).

Bemötande av kritiken är att generaliseringar inte är önskvärda. Även om det inte leder till generaliseringar tillför studien ett viktigt bidrag till teoribildning då den används i en teoretisk kontext av ett stort antal fall eller kategori av fall (Bryman 1997:107).

Ett annat problem med fallstudier är att de lätt blir deskriptiva. För att undvika det avser studien inte endast att beskriva vilka problem som finns i demokratiseringsprocessen i Bosnien utan även att söka svaren på hur de kan förklaras. Detta genom att använda teoretiska utgångspunkter. Studien har således även av teorikonsumerande karaktär. Detta förfarande kan medföra begränsningar såtillvida att det riskerar att förbise områden vars förklaringsvärde inte tillgodoses. Fördelen är dock att man kan studera den problematik som valts att fokusera på (Halvorsen 1992:43).

1.4.2 Teoretiska utgångspunkter

Den första delen av det teoretiska ramverket (kapitel 2) behandlar vad som avses med demokratibegreppet utifrån maximalistisk respektive minimalistisk definition. Utgångspunkten är dock inriktad på den senare och utgår ifrån Joseph Shumpeters (2000) och Samuel P. Huntingtons (1991a) proceduriella definition. Den kompletteras med Robert A. Dahls (1989) betoning av demokratiska institutioner och folkets fri- och rättigheter.

Den följande delen diskuterar vad som krävs för demokratins stabilitet ifråga om strukturella förutsättningar såsom de politiska institutionernas karaktär samt behovet av demokratisk kultur. Diskussionen utgår ifrån Arendt Lijpharts (1977) resonemang om *consociational democracy*. Denna modell är ett sätt för demokrati att utvecklas i multietniska samhällen och används i Bosnien genom Daytonavtalet. Avsnittet utgår även ifrån Dankwart A. Rustows (1970) resonemang om nödvändigheten av demokratisk och medborgerlig kultur samt hur demokrati utifrån kan förstås. Detta diskuteras även i utgångspunkt från Dahls (1999) demokratiresonemang.

Den sista delen behandlar övergångsteori ur ett aktörsperspektiv och utgår i huvudsak från Gulliermo O'Donells och Philippe C. Schmitter (1986) resonemang om övergång från auktoritärt styre.

1.4.3 Material

Materialet som används består av primärmaterial i form av dokument och avtal rörande demokratiarbetets utformning. Det används även sekundärmaterial i form av litteratur på området bestående av böcker, vetenskapliga artiklar och tidigare forskning. Det empiriska materialet utgörs även av utvärderingsrapporter från Bureau of Democracy och Freedomhouse samt policydokument från OSSE. Dessa är hämtade från respektive organisations hemsida.

Intentionen är att arbeta med en kritisk inställning till litteraturen och att framställningen skall präglas av intersubjektivitet (Lundqvist 1993:52). Materialet har därför granskats utifrån följande kriterier: 1) Först bearbetades den yttre källkritiken och *äktheten* ifrågasattes. 2) *Representativiteten* togs i beaktande. 3) Den inre källkritiken bearbetades och *sanningshalten* ifrågasattes. 3) Nästa fråga som ställdes var ifall källan var *tendentiös*. 5) Slutligen ifrågasattes *rimligheten* (Florén & Ågren 1998:65f.).

Vid tillämpning av material från Internet är det än mer väsentligt att kritiskt granska vad man funnit. Här är få texter granskade och vem som helst kan lägga ut en text i vilket syfte som helst. När material från Internet granskats har följande frågor varit i åtanke: Vem har lagt ut informationen? Varför har sidan lagts ut? När har sidan skrivits och uppdaterats? Vem är sidan skriven för? (*Konsten att värdera internetkällor*).

1.5 Avgränsningar

Valet av Bosnien som studieobjekt grundar sig på att demokratifrämjandet utifrån är det mest långtgående i Europa sedan andra världskriget. Problem med etnisk splittring bidrog till Jugoslaviens sönderfall men finns ännu kvar och präglar staten i stor utsträckning. Studien ämnar dock *inte* att undersöka huruvida det är rätt eller inte att intervensera i en stats angelägenheter, att sja om det går att utveckla demokrati utifrån eller att generalisera om möjligheten att utveckla demokrati i multietniska stater.

Studien ämnar undersöka införandet av demokrati utifrån genom OSSE, som är en av de aktörer som har störst inflytande. Det är dock inte möjligt att behandla alla områden som OSSE är engagerad i och därför speglas två övergripande: 1) Förändra institutioner från en formell demokrati till en substantiv demokrati genom institutionsbyggande åtgärder. 2) Utveckla ett aktivt civilt samhälle och medverkandekultur genom att främja medborgarnas deltagande i statens angelägenheter (*A stable and democratic state*). Andra organisationer som nämns är The Office of the High Representative (OHR) som är samordnare av den civila delen av fredsuppgörelsen (GFAP Annex 10).

Studiens tidsavgränsning sträcker sig från år 1995 fram till idag 2005. Det grundar sig på att OSSE fick sitt mandat genom Daytonavtalet som skrevs under 1995. Det innebar början på demokratiseringsprocessen som än idag inte kan betecknas som avslutad.

2. Demokrati och demokratisering

2.1 Demokratibegreppet

Då det inte råder någon konsensus angående demokratibegreppets definition delas diskussionen in i två inriktningar; maximalistisk respektive minimalistisk. Den maximalistiska definitionen uppfattar demokrati som en idealbild för hur samhället bör styras. Demokrati uppnås inte förrän alla samhällssfärer är demokratiska; politiska, ekonomiska, sociala och medmänskliga. Definition är bred och innebär att ingen stat når de krav som ställs (Rindefjäll 1998:27). En mer användbar definition är den minimalistiska, som begränsas till de faktorer som rör valproceduren och sålunda inskränks till den politiska sfären (Diamond 1999:21).

Joseph Schumpeter är den teoretiker som främst förknippas med den minimalistiska definitionen. Enligt Schumpeter kan medborgarna inte staka ut riktlinjer för politiken annat genom att välja beslutsfattare i regelbundna val. Demokrati är således ett system som rör beslutsprocesser och institutioner.

The democratic method is that institutional arrangement for arriving at political decisions in which individuals acquire the power to decide by means of a competitive struggle for the peoples vote (Schumpeter 2000:269).

Även Samuel P. Huntington ansluter sig till synsättet och anser att fria val är demokratins fundament (Huntington 1991a:6).

Democracy is a system in which its most powerful collective decisions are selected through fair, honest, and periodic elections in which candidates freely compete for votes and in which virtually all the adult population is eligible to vote (Huntington 1991a:7).

Synsättet benämns den proceduriella definitionen och koncentreras på demokrati i formell mening (Hydén 1998:9).

Robert A. Dahl är mer normativ i sitt resonemang men presenterar liksom Schumpeter och Huntington ett antal proceduriella demokratiteorier. Dahl använder begreppet *polyarki* istället för demokrati eftersom det inte finns någon stat som motsvarar demokratiidealet. Polyarki är således inget ideal utan snarare en empirisk urskiljbar samhällstyp som karaktäriseras av sju institutioner; 1.) *Valda beslutsfattare*. Kontrollen över myndigheternas politiska beslut ligger enligt författningen hos valda befattningshavare 2.) *Fria och opartiska val* där de valda befattningshavarna utses 3.) *Allmän rösträtt* där praktiskt taget alla vuxna innehar rösträtt vid val 4.) *Rätten att kandidera i val*. Praktiskt taget alla vuxna har rätt att kandidera till offentliga befattningar 5.) *Yttrandefrihet/Åsiktsfrihet*. Medborgarna har rätt att uttrycka sina åsikter utan att riskera repressalier 6) *Alternativa informationskällor*. Medborgarna har rätt att söka alternativa informationskällor som inte är monopoliserade av regimen eller någon annan grupp, utan skyddade

av lag 7) *Församlingsfrihet*. Medborgarna har rätt att bilda och ansluta sig till oberoende sammanslutningar som politiska partier och intresseorganisationer (Dahl 1989:221).

Genom att diskutera medborgarnas reella möjligheter att delta i det politiska livet tar Dahl ett steg bort från den formella synen och utvecklar den proceduriella definitionen. Följaktligen kan tre aspekter urskiljas som centrala i demokratibegreppet: deltagande, konkurrens, sociala och politiska rättigheter (Rindefjäll 1998:32).

2.2 Demokratisering och demokratins stabilitet

Upprättandet av demokratiska institutioner är dock inte tillräckligt för att upprätta demokrati. Strukturella faktorer som de politiska institutionernas karaktär och demokratisk kultur är också avgörande för demokratiseringsprocessens och demokratins stabilitet (Hydén 1998:11).

2.2.1 Consociational democracy

Inom de strukturellt orienterade demokratiteorierna finns de som betonar institutionella strukturer. Dessa är avgörande för hur demokratiseringsprocessen kommer att te sig. Teorins genomgående tema är att valet av politiska institutioner är av största vikt för regimen stabilitet (Nagle & Mahr 1999:46).

Ståndpunkten bland statsvetare har under de senaste årtiondena varit delad angående inrättandet av demokrati i multi-etniska samhällen. Det finns de som hävdar att demokrati nästintill är omöjlig i djupt etniskt splittrade samhällen och menar att de inte har den strukturen som krävs för att tillhandahålla en demokratisk värdegrund och stabilitet (Rabushka & Shepsle 1972:92). Andra hävdar dock motsatsen och menar att faktorer som valsysteem, maktdelning och federalism är avgörande. Således kan institutioner som tillämpar maktdelning och medger självstyre medföra minskad risk för konflikt (Melanders 1999:36). Den främsta förespråkaren av sådana institutionella förhållanden är Arendt Lijphart. Lijphart menar att demokrati baserad på majoritetsbeslut kan vara omöjlig att införa i etniskt splittrade samhällen och förespråkar istället samarbetsdemokrati, consociational democracy. Demokratimodellen grundar sig på jämlikhet, proportionalitet, maktdelning och autonomi (genom segment) och består av fyra förenade institutioner (Lijphart 1977:16).

Den första institutionen utgörs av ett regeringssystem utformat som en *grand coalition* av segmentens politiska ledare. Enligt Lijphart tar den tillvara på de olika gruppernas intressen genom att de alla har tillträde till det högsta beslutande organet. Regeringssystemet motverkar splittringar då en eller flera segment känner sig åsidosatta i beslutsprocessen. Lijphart menar att tilliten mellan segmenten kan öka genom ett samarbete i en *grand coalition* då de politiska ledarna har möjlighet att övervaka varandras intressen (Ibid 25). Trots att den skyddar gruppernas intressen är det inte tillräckligt eftersom beslut måste tas i

majoritet och kan leda till att en grupps preferenser åsidosätts. För att undvika det måste grand coalition kompletteras med ett *ömsesidigt veto*. Ett flitigt användande av vetorätten kan dock göra systemet trögt menar kritiker. Lijphart anser dock att ömsesidigheten som präglar vetorätten innebär ett försiktigt utnyttjande av den och segmenten kommer därför att undvika att använda den. Därför förblir vetorätten outnyttjad i de flesta fall och har störst betydelse som de etniska gruppernas trygghet (Ibid 36f.).

Den tredje institutionen är *proportionalitetsprincipen* och fyller två funktioner; den är en effektiv metod för hur regeringen tillsätter statliga tjänstemän i rättvis proportion till segmentens storlek. Därmed undanröjs en fråga som annars riskerar skapa spänningar mellan de etniska grupperna. Det andra användningsområdet är att den reglerar hur varje segment ska vara representerat i beslutsfattande organ. Det innebär en jämlik mandatfördelning på segmenten i de beslutsfattande organen (Ibid 38).

Den fjärde institutionen är *segmentalt självstyre och federalism*. Denna är ett komplement till grand coalition och innebär att de olika etniska grupperna ges självstyre och bestämmanderätt liksom den verkställande makten i sådana frågor som rör den enskilda gruppen. I övriga frågor som är av gemensamt intresse, fattas besluten av alla segment tillsammans enligt de principer som beskrivits i grand coalition. Den federala lösningen är att fördrå då de olika segmenten också är geografiskt uppdelade och skilda från varandra (Ibid 40ff.).

För att consociational democracy skall kunna införas och fungera krävs dock att vissa förutsättningar som bidrar till att öka möjligheterna för enighet och stabilitet. Maktbalansen inom staten är viktig. Det är en fördel om segmentens (numerära) styrka är jämt fördelad mellan ett flertal mindre segment än två stora. Statens storlek är även av betydelse då en mindre stat är att föredra. Det har visat sig att consociational democracy är lättare att genomföra i mindre stater då det är lättare för den politiska eliten att samarbeta. Det är även lättare för den centrala makten, grand coalition, att få överblick över staten och att chansen till nationell enighet blir därmed blir större (Ibid 65)

Hur representativt partisystemet är för uppdelningen i samhället är också av stor betydelse. Partierna kan antingen skapa enighet inom ett segment eller bidra till ytterligare splittringar eller förstärka de splittringar som finns. Den viktigaste rollen för att en stabil consociational democracy skall kunna upprättas är att de politiska ledarna i segmenten kan samarbeta i en grand coalition trots djup splittring. Därför är det även viktigt att den politiska eliten har en vilja att samarbeta med andra ledare från andra segment. Lijphart menar dock att en väl fungerande demokrati kan utvecklas utan dessa karaktärsdrag samt att dess befintlighet inte är någon garanti för att demokrati ska fungera (Ibid 53ff.).

Kritiker menar dock att om dessa förutsättningar inte finns kan det diskuteras huruvida införandet av consociational democracy är rätt modell att använda för införandet av demokrati. Detta då det finns en risk att staten inte är mottaglig för en sådan samarbetsdemokrati och att andra styrelsesätt är bättre lämpade (Manning & Antic 2003:54). Riskerna med demokratimodellen är även att samhällets etniska klyftor kan förstärkas och att egenintresse politiken prioriteras framför solidaritet och folkets allmänna bästa. Dessutom finns det risk för att

övriga grupperns intressen ignoreras (Brass 1991:342). Även Dahl är kritisk till modellen och tar upp problemet med demos. Dahl definierar demos som ett kollektiv av likar där alla erkänner jämlikhetsprincipen. Det innebär att någon form av jämlikhet och känsla av likhet finns inom gruppen. Att låta folket definiera sig själva är därför ingen bra lösning då det innebär en upplösning i mindre enheter och risken att demos kan förlora kontrollen över dagordningen. Federation är således inte rätt väg att gå (Dahl 1999:231).

2.2.2 Behovet av demokratisk kultur

En ansats är de strukturella teorier som ser kulturella traditioner eller politisk kultur som avgörande i utvecklandet av en stabil demokrati. Dessa är viktiga eftersom de bereder den kontext där den politiska aktiviteten skall äga rum (Kamrava 1995:694). Det måste finnas demokratiska attityder hos medborgarna för att demokratiseringen skall komma till stånd och utvecklas stabilt. Medborgarnas inställning till institutionerna och deras vilja att påverka dessa måste därför ses som lika central (Diamond 1994:1). Inom traditionen har det dock diskuterats huruvida de demokratiska värderingarna är en följd av ett visst politiskt system eller om det är det politiska systemet som skapar värderingarna (Grugel 2002:62). Dankwart Rustows resonemang kan ses som en väg ur problemet och som en brygga mellan de institutionella och de strukturella teorierna. Rustow anser att den ena inte utesluter den andra samt framhåller att de faktorer som skapar demokratins stabilitet inte nödvändigtvis är de som frambringar demokrati (Rustow 1970).

Rustow utmanar även de traditionellt strukturbaserade teorierna och betonar aktörernas roll i demokratiseringen. Enligt Rustow är demokratiseringsprocessen något mer än bara uppbyggandet av demokratiska institutioner och dess arbete. För att skapa en stark demokrati måste det finnas medborgarkårer med demokratiska värderingar. Enligt Rustow är demokratins stabilitet, utveckling och konsolidering således relaterad till stabilisering, rutinmässighet, institutionalisering och legitimerande av det politiska agerandet. Ett väl utvecklat civilt samhälle med en demokratisk kultur är därför centralt för en stabil demokrati utveckling (Ibid 344).

Enligt Rustow är det möjligt att utifrån skapa demokratisk kultur i det civila samhället. Detta genom att externa institutioner och aktörer tvingar eller övertalar icke-demokrater till ett demokratiskt handlande och att deras värdegrund därmed på sikt kan förändras (Ibid 346). Dahl är dock kritisk till demokratisering utifrån och anser att institutioner som tar över demokratiska beslut är pseudoförmyndare som riskerar att försvaga demokratin och på sikt hindra medborgarna att lära sig bli demokratiska. Folk med förmyndare kan inte förväntas bli demokratiska. Enligt Dahl måste demos således kunna besluta om allt som berör den (Dahl 1999:128f.). I detta resonemang lyfter Dahl även fram betydelsen av upplyst förståelse. Utbildning av medborgarna och en offentlig diskussion är viktig för att väl underbyggda beslut skall kunna fattas (Ibid 126).

De demokratiska institutionerna ses av både Rustow och Dahl som en förutsättning för att medborgarna skall kunna ha möjlighet att medverka i samhällets utveckling. Även om det inte sker automatiskt i stater där det saknas demokratisk erfarenhet har en demokratiseringsprocess som har stöd hos medborgarna större chans att överleva. Nationell homogenitet är därför av stor betydelse och majoriteten av befolkningen måste således ha en klar uppfattning om vilken politisk enhet de tillhör (Rustow 1970:344f.). Enligt Dahl är det dock viktigt att det etableras en demokratisk kultur som sedan kan förbättra sig själv. Den demokratiska processen är enligt Dahl något som växer fram ur en viss kulturs sätt att lösa sina inre intressekonflikter. Dahl anser således att demokrati måste bygga på demokratisk kultur men även på konsensus och gemenskapskänsla hos medborgarna. Om enheten (folket) inte är lämplig för demokrati kan den inte berättigas genom demokratiska procedurer som påtvingas utifrån (Dahl 1999:231f.).

Internationella faktorer, som liberala staters överförande av demokrati, kan enligt Rustow ses som en faktor som leder till demokrati. Externt inflytande är nästan alltid närvarande i en demokratiseringsprocess. I historien har även krig varit en viktig drivande kraft när det gäller inledningen av en demokratisering. Detta då det krävts en koncentration av resurser vid krig som styr folket mot en demokratisk utveckling (Rustow 1970:348). Dahl intar dock en pessimistisk inställning till detta och menar att "liberala staters förmåga att befrämja demokrati är begränsad" (Dahl 1999:347). Det som de liberala staterna kan göra är att vara goda förebilder och stödja den demokratiska utvecklingen på lång sikt (Ibid). Detta eftersom demokrati finns i kulturen och i folkets föreställningar om sina intressen, dvs. att det i praktiken behövs en demokratiska vanor och kultur hos medborgarna. Enligt Dahl är det intresset för den demokratiska processen viktigt och att det består hos medborgarna för att en stabil demokrati skall kunna utvecklas (Ibid 202). Ett långtgående inflytande utifrån kan undergräva insatserna för demokrati då möjligheten till demokrati är störst om den bygger på självbestämmande för medborgarna att själv utforma den ordning som de lever under (Peceny 1999:549). Kritiker menar även att efterbildade institutioner som saknar moralisk och kulturell förankring snarare är kontraproduktiva. Utan en kulturell förankrad värdegrund i det civila samhället kan den liberala demokratis institutioner därför snarare ses som en fasad (Chandler 2000:10).

2.2.3 Aktörers roll i demokratiseringsprocesser

Enligt den aktörorienterade övergångsteorin införs demokrati av engagerade och kompromissande aktörer. Demokratisering är således inte en följd av gynnsamma strukturella utgångspunkter som menar demokratisering endast kan genomgå i samhällen där strukturen medger den (Huntington 1991b:111). Övergångsteorin menar att demokratisering kan ske separat från strukturen. Ett av teorins främsta antaganden är att demokratisering är möjlig om den politiska eliten kan lära sig den rätta vägen till ett gott styre (Grugel 2002:31). Resonemanget visar på att

demokratisk utveckling kan komma till stånd även om den initieras utifrån i ett samhälle som saknar demokratisk kultur. (Huntington 1991a:36).

Begreppet övergång syftar på den period mellan en politisk regim och en annan, den fas av demokratiseringen som sker från auktoritär regim till demokratiskt styre, till annan form av auktoritärt styre, eller uppkomsten av revolutionära alternativ (O'Donnell & Schmitter 1986:6). Övergången till demokrati är inte en stadig eller homogen process och den politiska hållningen är inte enhetlig inom staten. Därför kan det inte heller antas att politiker innehar samma politiska uppfattning och demokratiseringen innebär därför en åsiktskonflikt. Dessa konflikter är som starkast i övergången (Rustow 1970:346). Övergångens huvudaktörer utgörs av icke-demokrater (hardliners) och demokrater (softliners), vilka agerar inom staten. De förra försöker manipulera och marginalisera oppositionen för att behålla det nuvarande eller tidigare styret. De senare vill få till stånd en förändring och liberalisering genom att etablera politisk legitimitet, vilket motarbetas av de förra aktörerna. Under perioden kämpar aktörerna inbördes, inte bara för att tillgodose de intressen som de representerar. Detta leder till problem att agera kollektivt. (O'Donnell & Schmitter 1986:6ff.).

3. Bakgrund

3.1 Jugoslaviens sönderfall

Kalla krigets slut innebar att Jugoslaviens ställning mellan de två ideologiska lägren försvann. Fokus riktades då på inrikespolitiska förhållanden i och med övergången från kommunism. Federationen hade svåra ekonomiska problem samtidigt som en djup politisk kris uppstod då den politiska ordning som upprättats under Tito sakta upplöstes. Det berodde på att republikernas parlament hade skilda uppfattningar om Jugoslaviens framtid (Edquist 1996:107).

I Slovenien uppstod en rad olika utbrytarorganisationer som eftersträvade självständighet, medan Serbien och Slobodan Milosevic ansåg att federationen skulle bestå med serbiskt styre. Utvecklingen därefter innebar en snabb spridning av nationalism och situationen blev alltmer tillspetsad. Slovenien införde 1989 konstitutionella förändringar som möjliggjorde dess självständighet. Jugoslaviens centrala ledning stod handfallen och 1990 hölls flerpartival i Kroatien och Slovenien, vilka innebar undergång för det federala kommunistpartiet till fördel för nationalistiska partier (Chandler 2000:29f).

Samma utveckling följde i Bosnien och Makedonien då serbisk och kroatisk nationalism spred sig hit. Samspelet mellan de nationalistiska partierna med stöd av de etiska grupperna styrde den fortsatta utvecklingen. Valet i Bosnien 1990 slutade i demokratiskt misslyckande. Anledningen var att de nationalistiska partierna vann framgång på bekostnad av mer reformvänliga liberala och post-kommunistiska partier (Singh 2001:24). En etnisk polarisering ägde rum och ca 85 procent av rösterna tillföll de etniskt orienterade partierna (SDS, SDA, HDZ), som till en början regerade i koalition. Kroatiens och Sloveniens självständighet gjorde situationen i Bosnien alltmer skör. Radovan Karadzics serbnationalistiska parti i Bosnien, SDS, utropade 1991 alla regioner i Bosnien med serbisk majoritet som serbiskt autonoma områden, vilket trappade upp situationen (Edquist 1996:108). Samma år bröt krig ut då Jugoslavien invaderat Slovenien, ett krig som varade i tio dagar. Senare utbröt även krig mellan Serbien och Kroatien vilket senare spred sig till Bosnien. När kriget i Kroatien startade anslöt sig bosnienkroaterna och bosnienserberna till respektive sida. Samtidigt löste de nationalistiska partierna i Bosnien upp Titos interetniska system och favoriserade den egna etniska gruppen (Burg & Shoup 1999:62).

Det är allmänt vedertaget att nationalism var den främsta orsaken till kriget i f.d. Jugoslavien och förklaras som ett "historiskt etniskt hat" som funnits länge (Friedman 2004:64). Verkligheten är dock mer komplex. Nationalism och etnicitet är några av orsakerna men likaså är individuella maktintressen inom den politiska eliten, ekonomisk kris samt internationella och ekonomiska intressen. Övergången från kommunism var även en fråga som delade landet. Det var även en reaktion mot serbisk central kontroll med republikanernas strävan efter

självständighet underblåst av nationalistiska strömningar. En viktig orsak var även relationen mellan olika politiska eliter, främst på federal nivå men även till viss del på lokal nivå (Ibid).

3.2 OSSE och dess roll i Bosnien

OSSE består av 55 medlemsstater och är det enda säkerhetspolitiska samarbetsorganet i Europa där alla europeiska stater, liksom USA, Kanada och de centralasiatiska staterna deltar. Från att främst ha varit ett förhandlingsforum under kalla kriget har OSSE utvecklats till en av de största fredsbevarande och demokratibyggande organisationerna. Organisationen inriktar sig på konfliktprevention, krishantering och demokratiutveckling i fält. OSSE utgår ifrån ett mångsidigt säkerhetsbegrepp som innefattar tre dimensioner; en militärpolitisk, en mänsklig, med demokrati och mänskliga rättigheter samt en gällande ekonomi och miljö (Leatherman 2003:15). OSSE arbetar ofta i samarbete med internationella och regionala organ som FN, EU, Europarådet samt en rad NGO:s och INGO:s, för att skapa en bred förankringsbas. En grundläggande princip för OSSE:s verksamhet är att bestående säkerhet förutsätter demokrati, respekt för mänskliga rättigheter och en fungerande rättsstat. (*OSCE Activities*).

OSSE:s uppdrag i Bosnien regleras av Daytonavtalet. Tillsammans med andra institutioner och aktörer spelar OSSE en viktig roll i Bosniens demokratisering och ges uppgiften: ”to lay the foundation for representative government and ensure the progressive achievement of democratic goals throughout BiH” (GFAP Annex 3). Uppdraget är indelat i olika kategorier; utbildning, demokratisering, reform av offentlig administration, mänskliga rättigheter, säkerhet och samarbete.

OSSE samarbetar med alla nivåer av den bosniska statsmakten för att utveckla effektiva, transparenta och ansvarskännande institutioner. OSSE stödjer även staten i upprättandet av ett aktivt engagemang bland medborgarna. Detta genom att informera om de politiska strukturerna i syfte att öka transparensen och ansvarskänslan hos statsmakten (*Local Government Programme*). Med huvudkontoret i Sarajevo, fyra regionala kontor i Sarajevo, Tuzla, Mostar och Banja Luka samt 21 fältkontor placerade runt om i landet koordineras OSSE:s omfattande fältverksamhet. Dessa ser till att uppdragets mål konsekvent implementeras i hela landet, vilket sker i nära samarbete med lokala politiker och medborgare (*Field Presence*).

4. Demokratiseringsprocessen i Bosnien

Denna del av studien behandlar Daytonavtalet och dess premisser i Bosnien då det ligger till grund för demokratiseringsarbetets utformning och för Bosniens konstitution. Vidare behandlas konstitutionens utformande ifråga om de institutionella strukturer som Bosniens styre är upprättat efter. Här belyses även valprocessen och den politiska utvecklingen sedan de första valen efter kriget och OSSE:s roll i dessa. De två sista avsnitten belyser OSSE:s institutionsbyggande åtgärder samt dess insatser inom det civila samhället.

4.1 Daytonavtalet och dess premisser

Daytonavtalet med Bosniens konstitution är en blandning av realpolitik och det internationellt demokratiideal med en homogen stat (Talentino 2001:27). Konstitutionens utformande tar hänsyn till situationen mellan de etniska grupperna. Maktkonstruktionen i Daytonavtalet bygger på den etniska nyckeln som fanns i f.d. Jugoslavien under Titos tid vid makten. Den syftade till att inte göra någon av de tre folkgrupperna för stark i förhållande till de andra (Sandberg & Windmar 1998:11f.).

De mest framträdande aktörerna i fredsförhandlingarna utgjordes av den nationalistiska eliten med Milosevic, Tudjman och Izetbegovic² som tillsammans med USA förhandlade fram Daytonavtalet. Förhandlingarna utmärks av ett politiskt vågspel där FN uteslöts och de övriga västerländska parterna i Europa och Ryssland gavs underordnade roller. Även bosnienkroaterna och bosnienserberna uteslöts från förhandlingarna och kunde endast underteckna det färdiga avtalet. Detta utsattes för kritik då de i realiteten inte var med och beslutade om den ordning som de i fortsättningen skulle leva under (Burg & Shoup 1999:37). Inte heller de krigförande parterna var nöjda och tvistade om maktfördelningen. Under förhandlingarna framkom det att bosnijakerna eftersträvade starka och centraliserade institutioner som de själva ville styra. Bosnienserberna och bosnienkroaterna, som var uteslutna i förhandlingarna, ville ha en decentraliserad maktstruktur med möjlighet att fatta egna beslut och närma sig sina ursprungsländer (Sandberg & Widmar 1998:12). Även kroater och bosnijaker var oense om hur makten skulle fördelas. Bosnijaker förordade proportionalitet utgående från folket och kroaterna ansåg att de nya staterna skulle ges jämlik status. Vilka båda ligger i linje med consociational democracy.

² Franjo Tudjman var grundare till det kroatiska ultranationalistiska partiet HDZ och auktoritär president i Kroatien från år 1990. Dog 1999. Alija Izetbegovic var ledare för det bosnjakiska nationalistiska partiet SDA och president i Bosnien mellan åren 1990-1998 samt år 2000.

Kroaterna argumenterade för att den statliga makten skulle ligga hos den bosnisk-kroatiska federationen snarare än hos ett centralt bosniskt parlament. Daytonavtalet är därför en kompromiss mellan parterna. (Bose 2002:63).

De stridande parternas oförmåga att på egen hand sluta fred samt den etniska splittringen var grunden till Daytonavtalets unika utformning. Förfarandet är dock ett odemokratiskt sätt att uppnå demokrati, menar kritiker (Chandler 2000:34). Daytonavtalet speglar även de internationella institutionernas nya hållning efter krigets slut. Detta framgår i FN:s *Agendas on Peace, Development and Democratisation*³, som lägger stor vikt på fredsbyggande åtgärder i form av internationella organisationers inblandning i institutionsbyggande och statsstyre.

Majoriteten av avtalets annex rör inte fredsuppgörelsen utan demokratiseringen av Bosnien. De internationella aktörerna med OSSE och OHR i spetsen, ämnar skapa en ny demokratisk ordning som inte bygger på de bosniska medborgarnas medbestämmande. Detta har upprört många bosnier som sett det som en provokativ inblandning utifrån (Ibid). Det kortsiktiga målet att upprätta fred skapar således problem för det långsiktiga målet att säkerställa villkor för demokratin. Detta då bosnierna själv uteslutits (Bose 2002:89).

4.2 Bosniens konstitution

Daytonavtalet skapar en ny statsmakt med nya politiska institutioner och reformer som ger externa aktörer möjlighet att styra utvecklingsförloppet. Det kan ses som att makten över den Bosniska staten ges till internationella institutioner och aktörer. Dessa inbegriper en rad befogenheter som normalt associeras med staten, som politiska, juridiska och ekonomiska uppgifter samt dess militärmakt (Manning & Antic 2003:50).

Daytonavtalet och den internationella samfundets nya multietniska policy bygger på decentralisering och maktdelning. Denna institutionella struktur skall ta hänsyn till de etniska gruppernas intressen, i likhet med consociational democracy (Talentino 2001:33). För att Bosniens politiska institutioner skall kunna möta dess inrikes- och utrikespolitiska förpliktelser krävs OSSE:s och OHR:s närvaro. De skall bidra till en stabilare övergång än om ansvaret hade lämnats över till staten. Genom Daytonavtalet och OSSE:s verksamhet har nu institutionerna ett juridiskt och institutionellt ramverk för att införa de reformer som krävs för att implementera det som stadgas i Annex 4, Bosniens konstitution (*A stable democratic state*).

³ *Agendas on Peace, Development and Democratisation*, A/47/277-S/24111, 17 June 1992.

4.2.1 Maktkonstruktionen i Bosnien

Konstitutionen stadgar att staten skall ha demokratiska institutioner, rättvisa procedurer och demokratiska värderingar. Staten förbinder sig att följa resultaten i fria val och rättsliga principer (GFAP Annex 4 Art: I 2) samt de övriga demokratiska principer som Dahl understryker. Konstitutioner urskiljer aspekter som deltagande, konkurrens, sociala och politiska rättigheter, vilka alla ingår i Dahls demokratidefinition (Dahl 1989:221, GFAP Annex 4 Art:II, Annex 3 Art:I).

Det internationella samfundet avsåg att lyfta fram mångfalden i Bosnien med konstitutionen istället för de etniska olikheterna. Det har dock visat sig vara svårt. Konstitutionen gör Bosnien till en oerhört decentraliserad stat då den slår fast att republiken Bosnien Hercegovina (BiH) består av två *entiteter*; Republica Srpska (RS) och Federationen Bosnien Hercegovina (FBiH), som har långtgående självstyre (GFAP Annex 4 Art:III). Entiteterna har skild militärmakt, polisväsende och skatterätter. Bosniens centrala statsmakt är således mycket svag och har begränsade maktbefogenheter. Den centrala statsmakten har endast hand om utrikespolitik, handel, tullar, internationellt polissamarbete, penningpolitik mm. Centralmakten är även beroende av entiteterna för att få intäkter eftersom den inte själv har statsinkomster. Trots centralmaktens svaghet innehar Bosnien en odelad marknadsekonomi där centralmakten ansvarar för penningpolitik och internationella finansiella åtaganden (Cousens & Carter 2001:103).

Med uppdelning av ansvarsområden mellan entiteterna fick bosnienkroaterna och bosnienserberna genom sin önskan om en decentraliserad statsbildning, något som USA ville undvika. Det representativa och beslutsmässiga systemet cementerar delningen av Bosnien. Den erkänner även den interna uppdelningen av en muslimsk-kroatisk federation som skapar en tredje entitet, vilket går emot Daytonavtalets föreställning om en förbunden multietnisk maktdelning. Uppdelningen i enheter minskar därmed utsikterna för samarbete över de etniska gränserna (Burg & Shoup 1999:368). Det befintliga samarbetet är dock inte problemfritt då regeringen i somliga fall upphör att fungera pga. etniska meningsskiljaktigheter (Freedom House).

Samarbetsproblematiken är än mer tydlig i presidentämbetet och i de parlamentariska förhållandena. Bosniens parlament är uppdelat i två kamrar, folkhuset med 15 kandidater, 10 från federationen (5 bosnijaker och 5 kroater) och 5 från den serbiska republiken, valda av respektive regionalt parlament (GFAP Annex 4 Art:IV 1a). Nio delegater bildar majoritet, tre kroater, muslimer och serbiska delegater (GFAP Art:IV 1b). Det innebär att tre delegater från samma etniska grupp kan lamslå kammarens beslut med ett veto. Det bakbinder även det centrala parlamentet eftersom lagar måste antas av båda kamrarna (Ibid Art:IV 3c). Det finns ingen möjlighet att bestrida ett sådant veto i konstitutionen. Representanthuset, den andra kammaren, består av 28 medlemmar från FBiH och 14 från SR och utses i direkta val. Här finns inget krav på etnisk tillhörighet, vilket gör att övriga grupper kan få politiskt inflytande. Enkel majoritet råder i båda kamrarna (Ibid Art:IV 3a).

Bosniens konstitution befäster således etniska kvalifikationer i de politiska institutionerna och gör det möjligt att förhålla beslut på alla nivåer inom

statsmakten. Etnicitet som grund för politisk identitet stärks ytterligare i presidentämbetet som utgörs av tre medlemmar, en från respektive etnisk grupp (Manning & Antic 2003:56). Konsensus eftersträvas men beslut kan tas av två representanter. Vetorätten kan dock användas om ett beslut anses hota etniska intressen. Vid en sådan situation återgår beslutet till det parlament från vilket vetot har lagts fram och kan förkastas med två tredjedelars majoritet (GFAP Annex 4 Art:V 2d).

Bosniens konstitutionella ordning befäster således den etniska uppdelningen genom att inrätta etnicitet som en kvalifikation för tillträde till de politiska institutionerna (Burg & Shoup 1999:368). Risken är dock att de tre entiteterna skapar mer oenighet än samhörighet. I en sådan situation kan det internationella samfundet agera genom HR för att återta auktoriteten från den bosniska centralmakten (Singh 2001:24). De flesta politiska reformer har genomförts av OHR till följd av att statsmaktens olika delar inte har kunnat samarbeta. OHR har de senaste åren infört ca 500 politiska reformer till följd av de etniska gruppernas ovilja till samarbete (Freedom House).

4.2.2 Valprocessen och den politiska utvecklingen

Eftersom Bosnien är djupt splittrat är valprocessen viktig för att skapa förtroende för det politiska systemet. För att övervaka så att valen går i enlighet med Daytonavtalets föreskrifter har OSSE givits ansvaret i frågor rörande valprocessen och skall: "adopt and put in place an election programme" samt "supervise the preparation and conduct of elections" (GFAP Annex 3 Art II). Uppgiften tilldelades en regional valkommission som har det slutgiltiga ordet. Vid tvist kan OSSE:s högste chef själv anta regler rörande partiregistrering, kandidaternas valbarhet, regler för hur valkampanjer skall genomföras etc. (Ibid). Kommissionen ansvarar även för övervakning av alla aspekter rörande valprocessen och att den fortlöper enligt processens regler samt att åtgärder vidtas för att avhjälpa underlåtenhet av valföreskrifterna (GFAP Annex 3 Art III).

Det har anordnats fyra nationella val sedan krigets slut. Den etniska splittringen gör sig ständigt påmind och har lett till de nationalistiska partiernas dominans. Direkt efter krigets slut styrdes det politiska livet av de nationalistiska partiernas kontroll av polis, armé, media och ekonomi (Cousens & Carter 2001:103). Det största partiet bland bosnijakerna hette SDA med Alija Izetbegovic som ordförande. Bland bosnienserberna var partiet SDS under ledning av Radovan Karadzic, medan motsvarande hos bosnienkroaterna var HDZ under Kresimir Zubak. Partierna har motarbetat framväxten av politiska alternativ och under denna tid fanns det således liten plats för de partier som inte följde den nationalistiska vägen (Bose 2002:208).

Det internationella samfundet ansåg att det måste genomföras val innan de politiska institutionerna kunde upprättas. I september 1996 arrangerade därför OSSE sex separata val. De var de första valen sedan kriget bröt ut men några förutsättningar för fria och rättvisa val fanns inte. Det fanns exempelvis inte fri media och någon korrekt vallängd. För de internationella aktörerna var det dock

viktigt att visa att utvecklingen i Bosnien hade gått framåt och valde därför att genomföra valen (Manning & Antic 2003:52). Det kritiserades från en rad håll som menade att val inte kan genomföras om inte demokratiska villkor existerar. Valresultatet var entydigt, de nationalistiska partiernas stöd hos respektive folkgrupp var starkt. Valen 1996 utsattes även för kritik då det ansågs att det internationella samfundet med demokratiska medel legitimerade de nationalistiska som mer eller mindre varit ansvariga för kriget eftersom ett flerpartisystem ännu inte hade utvecklats (Chandler 2000:75).

Efter valen 1996 insåg dock de internationella aktörerna behovet att stödja alternativa maktcentra bland de etniska grupperna. Det första tillfället öppnades hos bosnienserbarna. Det stog snabbt klart att det inte räckte med att stödja nya partier, utan att det även var nödvändigt att direkt motarbeta ”monoliten” SDS. Det resulterade i att Biljana Plavsic, med stöd från både OSSE och OHR, bröt sig ur SDS och bildade ett nytt parti, SNS. Det samman skedde bland bosnienkroaterna då det största kroatiska partiet HDZ:s ordförande, Kresimir Zubak, lämnade HDZ och bildade partiet NHI. De lokala valen 1997 och 1998 visade dock fortsatt utbrett stöd för de nationalistiska partierna men skillnaden var att de demokratiska förutsättningarna hade utvecklats något (Friedman 2004:93).

De internationella aktörernas strategi var och är fortfarande att hitta någon som kan utmana de ledande partierna inifrån, eftersom det utifrån är svårt att utmana den existerande makten. Framväxten av politiska partier försvåras ytterligare av en politisk kultur där politiska initiativ vanligen kommit ovanifrån. Det minskar möjligheterna för att en ny politik skall kunna utvecklas underifrån. Det har även varit svårt att hitta den rätta balansen på stödet utifrån. Ett alltför uttalat stöd kan motverka sitt syfte på så sätt att sympatierna för den part som OSSE försöker marginalisera kan öka (Sandberg & Widmar 1998:16).

Det senaste valet 2002 samordnades av OSSE och bedöms som fria och demokratiska. Även detta val resulterade i nationalistisk seger men dock med en liten framgång för icke nationalistiska partier. Detta till följd av en konstitutionell ändring som försvårar motarbetande av nya partier. Detta gynnade icke-dominerade nationalistiska partier och övriga etniska grupper att inkluderas i det politiska livet. Dessa partier och grupper är dock fortfarande underrepresenterade. (Freedom House). Bosnien styrs idag av svaga koalitioner mellan de nationalistiska partierna som har svårt att samarbeta på både lokal och central nivå. Sedan valen 2002 har även de nationalistiska partierna kämpat på alla nivåer för att styra tillsammans istället för att samarbeta över de etniska gränserna för folkets bästa. Det har lett till att få ekonomiska och politiska reformer kunnat införas av politikerna då OHR varit tvungna att ingripa (Bureau of Democracy).

Ett återkommande problem i de val som genomförts är, med få undantag, att det saknas politiska alternativ till de nationalistiska ledarna, trots reformer och konstitutionella ändringar införda av OSSE och andra aktörer. Situationen har inte givit väljarna något annat alternativ än den kandidat som representerar den egna folkgruppen. Det politiska livet i Bosnien styrs således fortfarande mer av etnicitet och nationalism än politisk ideologi, ståndpunkt i enskilda politiska frågor och folkets allmänna bästa. I de få fall där icke nationalistiska partier har segrat har majoritetsgruppen motsatt sig att resultatet också fullföljs (Freedom House).

Valen som syftade till att främja mångkulturalism har istället bidragit till att förstärka den delning av Bosnien som de internationella aktörerna ville undvika. För att ett politiskt system ska sträva mot ett mångkulturellt samhälle krävs det partier som inte bygger sina program på etnisk tillhörighet (Friedman 2004:88). Det finns flera politiska system där Libanon kan ges som exempel. Där "tvingas" partier att söka röster från andra etniska grupper för att få räknas som vinnare. Detta saknas dock i Bosniens konstitution (Sandberg & Widmar 1998:17).

4.3 OSSE:s institutionsbyggande

Bosniens centrala institutioner är fortfarande svaga, vilket måste åtgärdas om målsättningen om en multietnisk stat skall uppfyllas. Eftersom det internationella samfundets mål är att integrera Bosnien i Europa samt att centralmakten skall få ökade befogenheter ställs det allt högre krav på Bosniens statliga institutioner. För att integrera Bosnien i Europa måste institutionerna uppnå europeisk standard. Därför är institutionsbyggande åtgärder ett av de viktigaste projekten för OSSE (*OSCE Democratization Fact Sheet*).

Ett av de mest centrala projekten som OSSE driver är Parliamentary Support Programme (PSP) vars mål är att stärka Bosniens centrala institutioner samt förbättra dess offentliga anseende. PSP samarbetar med parlamentets institutioner och dess medarbetare för att förbättra kvalitén på den juridiska processen och de lagstiftande institutionerna. Programmet ämnar ge dessa en policy som uppmuntrar till konsultering med experter och medborgare för att på så sätt ge grund åt ett bredare beslutsunderlag (*Parliamentary Support Programme*).

För att stärka det parlamentariska styret tillhandhåller PSP utbildning för institutionernas personal. Det består bl.a. av en dialog mellan parlamentsmedarbetarna i Bosnien och andra medlemsstater och personal inom OSSE. Detta för att förbättra kunskapen om dess representativa funktioner. PSP innehar även en viktig informationsspridande funktion genom att trycka informationsblad och allehanda viktiga dokument rörande Bosniens parlamentariska institutioner och dess arbete. Som komplement samarbetar PSP med andra mindre internationella organisationer. PSP leder även Institution Building Task Force (IBTF), en arbetsgrupp med medlemmar som HR och The National Democratic Institute for International Affairs (NDI). Tillsammans med PSP arbetar IBTF för spridandet av information rörande parlamentariska frågor (Ibid). Projektet arbetar även för att förbättra det svaga samarbetet mellan centralmakten och entitetsförsamlingarna genom att underlätta kommunikationen mellan dem. PSP:s demokratiråd rådfrågar regelbundet medlemmarna i båda kamrarna, kommissionsledamöter, partiföreträdare m.fl. för att få respons från de aktörer som omfattas av projektet för att säkra att PSP strategi och målsättningar uppfylls (*OSCE Democratization Fact Sheet*).

Även om Bosniens gemensamma institutioner är de som håller samman staten är det de lokala institutionerna som är närmast medborgarna. Att lokala myndigheter och institutioner uppfattas positivt och att dess medarbetare sköter sina uppgifter oklanderlig är centralt för att skapa förtroende för dem. OSSE

driver därför en rad projekt på lokal nivå. Ett av de mest framstående projekten är Local Government Programme (LGP), som avser att stärka styret och de demokratiska principerna på kommunnivå. Projektets mål går i linje med de uppsatta på central nivå dvs. öka institutionernas ansvarstagande, transparens och kommunikationen med medborgarna. För att uppfylla målen arbetar OSSE med tre program: The European Charter of local Self-government (ECLSG), som avser att implementera de ovanstående nämnda kraven om att utrusta det lokala styret med nödvändig kunskap, samt Public Ethics Project och Freedom of Access to Information Act (FOIA) (*Local Government Programme*).

Ett av de främsta hindren i demokratiseringsprocessen är att medborgarna saknar förtroende för myndigheter och politiska institutioner, då politiker ses som oetiska och korrupta. Detta sätter sin prägel på hela den politiska processen och för att vända den negativa trenden krävs det att politikerna eftersträvar hög etisk standard (Belloni 2001:166). För att öka förståelsen för vikten av etik inom politiken utbildas kommunala rådgivare i etiskt handlande inom ramen för Public Ethics Project. De uppmuntras att införa en hög etisk standard inom den kommunala politiska strukturen. OSSE stöttar kommuner i utvecklandet av uppförandekoder och kontrollmekanismer och i upprätthållandet av dem (*Local Government Programme*).

Vidare är det även viktigt att medborgarna kan kontrollera att politikerna sköter sitt arbete i enlighet med medborgarnas bästa. FOIA är OSSE:s projekt som reglerar medborgarnas och organisationernas rätt till information från alla myndigheter i Bosnien. För att projektet skall fungera krävs garantier för att kommunerna tillhandahåller korrekt och lätt tillgänglig information rörande kommunala beslut och om kommunens anställda (Ibid). Detta kallar OSSE för ”improving of citizen outreach” och prioriteras högt. OSSE arbetar även för förbättrad kommunikation mellan kommunerna och dess medborgare. Detta syftar till att utveckla en politisk arena där medborgarna kan delta i beslutsfattandet och se till att kommunen tillhandahåller den service som de behöver (Ibid). Demokratiska institutioner är som tidigare diskuterats en förutsättning för att medborgarna skall kunna delta i samhällets utveckling. Möjlighet till inlägg och respons ger en slagkraft som är avgörande för medborgarna delaktighetskänsla i politiska beslut. Detta genererar även ett ökat stöd för den demokratiska processen.

För att de demokratiska insatserna skall kunna implementeras är det även avgörande att det finns en fungerande organisationsstruktur på alla nivåer inom staten (*OSCE Democratization Fact Sheet*). Därför är det viktigt att tillgodose de kommunala representanterna med den kunskap som krävs för att de skall kunna utföra sitt arbete och bidra till demokratiseringen. Utbildning är därför av största vikt för OSSE. Detta då brist på kunskap om vilka rättigheter och skyldigheter som ingår i en demokrati och som representant av folket resulterar i att myndigheter fungerar ineffektivt. För att så småningom få ett självgående system med samarbete mellan lagstiftande och verkställande församlingar krävs utbildning i frågor som rör de politiska och de juridiska förutsättningarna för detta samarbete. Vid lokala val är det t.ex. viktigt att de kommunala rådgivarna innehar den kompetens som krävs för att utföra sina uppdrag (*Local Government Programme*). De lagstiftande församlingarna måste inneha en granskande

funktion över de verkställande och det krävs en tydlig gräns som skiljer församlingarnas befogenheter och ansvarsområden åt (*Parliamentary Support Programme*).

OSSE samarbetar även med andra organisationer för institutionsbyggande åtgärder i Bosnien. En av dess samarbetsparters är Consultive Task Force (CTF) som är en europeisk-bosnisk organisation som arbetar som rådgivare i frågor rörande administration och policyutveckling. CTF ger stöd inom områden som ekonomiska lagstiftning mellan de två republikerna och syftar till att åstadkomma en ekonomisk harmonisering mellan dem (*A future with Europe*).

4.4 Det civila samhället

Vid analys av en demokratiseringsprocess är det även viktigt att det civila samhället tas i beaktande. Gordon White definierar det enligt följande:

“Civil society is an intermediate associational realm between state and family populated by organizations which are separate from the state, enjoy autonomy in relation to the state and are formed voluntarily by members of society to protect or extend their interests or values” (White 2004:10).

Det civila samhället spelar en viktig roll genom etablerandet av demokratiska värderingar och demokratisk kultur bland medborgarna. Sålunda handlar demokratisering inte endast om omvandling av institutioner utan även om omformning av medborgarnas tankesätt. Demokratisering har därmed både en politisk och en social sida (Rustow 1970:344). Det civila samhället utgör ett viktigt utrymme medverkan och pluralism, vilka är centrala för utvecklandet och upprätthållandet av demokrati. (Diamond 1999:225).

4.4.1 OSSE och det civila samhället i Bosnien

Det civila samhället i Bosnien är efter kommunisttiden och kriget svagt och eftersatt. Det finns endast ett fåtal lokala NGO:s som stärkt sin ställning med stöd och utbildning från internationella organisationer. Dessa organisationer har emellertid en svår uppgift då de arbetar i en fientlig miljö. Bosniens civila samhälle är generellt sett öppet gentemot internationella aktörer men dess situation försvåras av de nationalistiska partiernas dominans, vilka är kritiska mot dem. (SPAI 2001:3).

Tilltron på möjligheterna till påverkan saknas allt som oftast bland medborgarna. Tidigare erfarenheter gör att tillit saknas vilket gör att medborgarna ofta är ovilliga att samarbeta med NGO:s och andra organisationer. Följden blir att ledare och organisationer som strävar efter förändring arbetar i motvind. Det civila samhällets viktiga funktion undermineras (OSCE, *Civil society policy* 2003:4). Detta tillsammans med att de flesta NGO:s styrs och finansieras av internationella organisationer gör att det civila samhället har stora svårigheter att utvecklas på gräsrotsnivå. I många fall har det internationella samfundet använt

strategier som ökat beroendet av dem istället för att gynna ett aktivt civilt samhälle (Belloni 2001:161). Nationalistiska organisationer har istället vunnit gehör hos medborgarna, vilka ofta anknytning till politiska partier snarare än självständiga organisationer (Freedom House).

På grund av Bosniens svaga civila samhälle axlar OSSE många av de uppgifter som traditionellt förknippas med det civila samhället. Detta är speciellt påtagligt i rollen som "watchdog", tillhandahållandet av vikt och motvikt i statsmaktens funktioner. Det civila samhället i Bosnien uppfyller således inte dess traditionella roll. Därför är utvecklandet av ett engagerat civilt samhälle viktigt för OSSE som arbetar med en strategi för ansvarstagande (OSCE, *Civil society policy* 2003:5). Eftersom mycket av reformarbetet genomförs uppifrån, av OSSE, behövs ett civilt samhälle för att se till att reformerna implementeras och får den effekt som eftersträvas. Det civila samhället i Bosnien kan verka för en mer övergripande diskurs i frågor som berör hela befolkningen då politisk apati underlättar för en nationalistisk dagordning (Belloni 2001:164).

OSSE arbetar inom en rad områden för att utveckla Bosniens civila samhälle. Detta då målet är att stärka det så att det kan kontrollera statsmakten och ställa den till svars inför medborgarna. Detta innefattar insatser för att garantera att medborgarna kan påverka policyutvecklingen. OSSE:s viktigaste åtagande är att dess resurser används till frågor som prioriteras av medborgarna och att fokus riktas mot konkreta frågor som medborgarutbildning. Utbildningen rör hur de kan organisera sig effektivt samt hur de kan medverka till att öka tron på möjligheten för dem att påverka. Ömsesidig förståelse är viktigt för förtroendet mellan de involverade parterna och för att undvika konflikter. Stödet riktas så att ansvaret skall vila på medborgarna och staten Bosnien och inte på OSSE. Arbetet riktas således på förutsättningar som kan aktivera det civila samhället och inte mer än nödvändigt överta dess roll, som situationen till viss del är idag (OSCE, *Civil society policy* 2003:5f.).

Genom Citizens Participation Programme bedriver OSSE utbildning i lobbying, institutionellt politiskt stöd samt kommunikation mellan medborgare och beslutsfattare. Projektet är utformat för att synliggöra medborgarnas synpunkter. (*Citizens Participation Programme*). Samarbete med medborgarna genomsyrar OSSE:s verksamhet eftersom förmyndarskap endast minskar möjligheterna till framgång. Organisationen arbetar även i samarbete med sedan tidigare etablerade organisationer. Det finns dock problem i fråga om projektfinansiering då de inte ska vara totalt beroende av kapital utifrån. Därför uppmantrar OSSE utvecklandet av lokala resurslokaliseringstrategier i syfte att skapa en mer samordnad struktur som är nödvändigt i ett långsiktigt perspektiv, där OSSE inte finns med (OSCE, *Civil society policy* 2003:6).

Som det tidigare diskuterats krävs det medborgarkårer med demokratiska värderingar för att bestående demokrati skall kunna utvecklas (Rustow 1970:344). Men om staten skall vara ansvarstagande och erbjuda medborgarservice måste medborgarna också kunna uttrycka sina åsikter fritt (Dahl 1989:221). Citizen Participation Programme erbjuder därför medborgarna den kunskap och de mekanismer som gör det möjligt för dem att uttrycka sina preferenser så att deras preferenser kan implementeras av staten. (*Citizens Participation Programme*). En

viktig samarbetspartner är de politiska resurs center (PRC) som finns runt om i landet och arbetar för att etablera demokratiskt ansvarstagande genom att stödja lokala projekt. De arbetar även för att förbättra medborgarnas förtroende för den politiska processen genom att sprida information om dess verksamhet (*Political Resource Centers*). En annan viktig del i OSSE arbete är de projekt som syftar till att informera medborgarna om deras rättigheter, vilket görs genom ex. Freedom of Access to Information Act (FOIA). Prioriteringen ligger på lokala och internationella organisationers önskemål för att påskynda nödvändiga reformer för utvecklandet av medborgarorganisationer (*Citizens Participation Programme*).

5. Slutsatser och avslutande diskussion

Demokratiprocessen i Bosnien kan i enlighet med aktörsperspektivet ses som en uppgörelse mellan den nationalistiska partieliten och den demokratiska oppositionen, det internationella samfundet och dess aktörer. I ljuset av detta ses Daytonavtalet som det internationella samfundets strategi för att lära den politiska eliten den rätta vägen till gott styre. I Bosnien intar OSSE rollen som en av det internationella samfundets hängivna och kompromissande aktörer med dess demokrati implementering i Bosnien. Detta genom att använda Daytonavtalet som instrument. Detta överensstämmer med vad aktörsperspektivet menar kan leda till demokrati, att en kraftfull organisation styr utvecklingen mot en mer demokratisk ordning. Vid de situationer då utvecklingen inte följer den tänkta riktningen kan OSSE och OHR att ingripa.

OSSE:s demokratiarbete i Bosnien arbetar på bred front i form av en rad olika projekt på olika nivåer inom staten och samhället. OSSE har i enlighet med Rustows resonemang identifierat de två viktiga faktorer som är avgörande för en stabil demokratisk utveckling; de demokratiska institutionerna samt ett effektivt civilt samhälle med en aktiv medborgarkultur. Liksom Rustow anser OSSE att den ena inte kan utesluta den andra. Detta har styrt OSSE demokratiarbete i Bosnien både gällande vilka projekt som drivs och att dessa drivs i samarbete med medborgarna. Det är även en förutsättning för att den svaga tilltron till de politiska institutionerna skall öka samt för att de skall verka för folkets allmänna bästa. OSSE samarbete med en rad mindre organisationer och möjliggör att de på bred front med olika kontaktytor kan implementera demokrati från båda håll.

Bosniens nya institutionella struktur är inrättat efter principerna om Lijpharts consociational democracy. Denna fungerar dock inte enligt det internationella samfundets förväntningar. Få politiker är villiga att få den politiska statsstrukturen att fungera då de ofta verkar förslöande för den demokratiska processen. Detta är särskilt tydligt i reformarbetet som ständigt förhållas då de politiska ledarna har svårt att kompromissa och samarbeta över de etniska gränserna. Detta till följd av misstron mellan de etniska grupperna samt avsaknaden av en stabil demokratisk värdegrund. Bosniens politiska elit arbetar således mer för enskilda etniska grupp intressen istället för hela folkets allmänna bästa, vilken är en farhåga med denna demokratimodell. Förhoppningarna om fredligt samarbete genom konstitutionen har istället skapat en situation med fred men utan ett fungerande samarbete mellan grupperna. Oviljan att samarbeta över de etniska gränserna är fortfarande stark och är ett av de problem som OSSE ställs inför. Reformen för demokratisk förändring har istället införts av OSSE och OHR. Det går även emot OSSE:s arbete för ansvarstagande institutioner som skall verka för att ge medborgarna det som de behöver. Detta tyder på att Bosnien ännu inte är mottaglig för en sådan samarbetsdemokrati som Lijphart och Daytonavtalet presenterar med consociational democracy. Vidare tydliggörs Dahls tes att om enheten inte är

lämplig för demokrati kan den inte berättigas genom demokratiska procedurer och institutioner som påtvingas utifrån. Det visar även på en viss kontraproduktivitet då reformerna och institutionerna inte har fått särskilt stort gehör. Enligt Dahl förlorar demos även sin kontroll över dagordningen då reformerna istället införs utifrån. Dagordningen i Bosnien bestäms således idag av Daytonavtalet. Inblandning av OSSE och OHR i dessa situationer kan dock ses som nödvändiga för att några reformer över huvudtaget skall komma till stånd. Enligt detta förfarande ligger det dock nära till hands att jämföra OSSE och OHR i Bosnien med förmyndare. OSSE och OHR framställer dock inte sig själv på detta sätt. Deras mål är inte att skapa en förmyndarstat i form av ett protektorat eller att stanna kvar för evigt som införare och övervakare av demokratin. Det står dock klart att det Bosnien blivit beroende av dem vilket kan försvåra den demokratiska utvecklingens fortgående även utan dessa aktörer.

Förhållandet gäller även Bosniens civila samhälle som är kraftigt underutvecklat dels pga. brist på kunskap och tilltro men även i stor utsträckning på att OSSE och externa NGO:s till viss del övertagit dess roll. Något som dock inte var tanken med dess arbete. Detta tillsammans med medborgarnas politiska apati har försvårat utvecklingen av ett självständigt civilt samhälle att växa från grunden. I dagsläget finns näst intill inget sådant som kan axla den traditionella rollen som mellanhand mellan stat och medborgare. Föreställningen om att demokrati måste bygga på demokratisk kultur men även på konsensus och gemenskapskänsla hos medborgarna existerar inte i Bosnien. I ljuset av detta går det emot Dahls betoning av den politiska processen som något som växer ur en viss kulturs sätt att praktiskt lösa sina inre intressekonflikter på tvärs mot demokratiseringsprojektet i Bosnien.

Aktörsperspektivet kan här även ses som mycket elitdriven då demokratiseringsprocessen innehåller många tvingande inslag, något som Dahl varnar för. Att det finns en väl förankrad och allmän demokratisk värdegrund bland medborgarna är av största vikt men denna måste komma någonstans ifrån. Ett tillvägagångssätt är att vänta tills en sådan uppstår på egen hand och sedan utveckla demokrati. Det skulle dock kunna dröja årtionden innan denna uppkommer. Något sådant tillfälle hade kanske heller aldrig uppkommit i det här fallet. Hängivna aktörer som OSSE kan därför verka påskyndande för processen. OSSE:s närvaro kan därför ses som pådrivande för demokratiseringsprocessen. Dock finns det risk att ingen finns att överta dess roll som övervakare av att detta arbete ständigt hålls vid liv.

De etniska motsättningar som var en grundorsak till Jugoslaviens sönderfall finns ännu kvar och genomsyrar hela demokratiseringsprocessen. Uppdelningen av staten stötte på hård kritik, men sågs som nödvändig för att upprätthålla fred och säkerhet. Det internationella samfundets förhoppning var dock att denna uppdelning med tiden skulle lösas upp. Verkligheten visar dock att detta är svårt. Den har istället verkat för att cementera den etniska delningen. De existerande motsättningarna är djupt rotade och därför är det svårt att få till stånd en bestående utveckling. Förhoppningen om Bosnien som en enad stat ligger således till grund för den problematik som speglas i demokratiseringsprocessen då föreställningen är svår att förverkliga i realiteten.

Misstron mellan de etniska grupperna späds vidare på av de nationalistiska partierna. Dessa etniska och maktpolitiska förhållanden kan inte negligeras då den gör den problematik som demokratiseringsarbetet ställs inför mycket speciell och svårlös. Valen som syftade till att främja ett mångkulturellt samhälle har istället bidragit till att stärka delningen av Bosnien, vilket de internationella aktörerna ville undvika.

I detta perspektiv är det viktigt och kanske till och med nödvändigt att aktörer med medborgarnas bästa i intresse finns närvarande för att försöka lösa denna problematik. Denna insikt finns även i OSSE:s demokratiseringsarbete i Bosnien. Detta genom att bl.a. uppmuntra till att alternativa politiska partier växer fram samt skapa en grogrund för medborgarkårer som kan ifrågasätta statsmakten och den politiska eliten och ställa den till svars. Nya partierna utan nationalistisk agenda har fått viss framgång i de senaste valen men har fortfarande en lång väg att gå. Det civila samhället gör framsteg men tampas fortfarande med folkets politiska apati. Denna gör det svårt för både alternativa politiska parti och medborgarorganisationer att växa fram.

Utvecklingen mot demokrati i Bosnien går således mycket långsamt. En återkommande konflikt likt kriget 1992-1995 är kanske inte trolig men Bosnien är fortfarande en svag stat vilket gör att den till stor del är beroende av utomstående aktörer. Framsteg görs dock och situationen är bättre än vad den var då Daytonavtalet skevs under 1995 och demokratiseringen startade. Bosnien är dock ett exempel på att demokratiseringsprocesser inte är likartade och homogena utan beroende av den kontext som utvecklar den. Den är även ett exempel på att demokratisering tar tid. Under de tio år som demokratiseringsarbetet har pågått har förbättringar gjorts men det kommer troligen att dröja ytterligare år innan en stabil demokrati kan sägas vara fullt utvecklad.

6. Referensförteckning

Böcker och artiklar

- Belloni, Roberto, 2001. "Civil society and peacebuilding in Bosnia-Herzegovina", *Journal of Peace Research*, Vol. 38, No. 2.
- Brass, Paul, 1991. *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. London: Thousand Oaks.
- Bryman, Alan, 1997. *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Bose, Sumantra, 2002. *Bosnia after Dayton. Nationalist Partition and International Intervention*. London: Hurst & Co. Publishers.
- Burg L. Steven & Shoup S. Paul, 1999. *The war in Bosnia- Herzegovina- Ethnic conflict and international intervention*. New York: M.E Sharpe.
- Chandler, David, 2000. *Bosnia-Faking democracy after Dayton*, 2 ed. London: Pluto Press.
- Cousens M. Elizabeth & Cater K. Charles, 2001. *Toward Peace in Bosnia. Implementing the Dayton Accords*. International Peace Academy Occasional Series, London: Lynne Rienner Publishers.
- Dahl A. Robert, 1989. *Democracy and Its Critics*, New Haven: Yale University Press.
- Dahl A. Robert, 1999. *Demokratin och dess antagonister*. Stockholm: Ordfront & Demokrati akademien.
- Diamond, Larry, 1999. *Developing Democracy Towards Consolidation*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Diamond, Larry, 1994. *Political Culture in Developing Countries*, Boulder and London: Lynne Rienner.
- Edquist, Samuel, 1996. "Bosnien och Hercegovina", s. 100-128 i *Balkan. Folk och länder i krig och fred*. Svanberg, Ingvar & Söhrman, Ingmar (red), Stockholm: ARENA.
- Esaiasson, Peter & Gilljam, Mikael m.fl., 2004. *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 2 ed. Stockholm: Nordstedts juridik.
- Florén, Anders & Ågren, Henrik, 1998. *Historiska undersökningar. Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*. Lund: Studentlitteratur.
- Friedman, Francine, 2004. *Bosnia and Herzegovina. A polity on the brink*, London: Routledge.
- Grugel, Jean, 2002. *Democratization- A critical introduction*, Basingstoke: Palgrave.
- Halvorsen, Knut, 1992. *Samhällsvetenskaplig metod. Teori, forskning och praktik*, Lund: Studentlitteratur.

- Huntington P. Samuel, 1991a. *The Third Wave- democratization in the late twentieth century*, USA: University of Oklahoma Press.
- Huntington P. Samuel, 1991b. "How countries democratize", *Political Science Quarterly*, Vol.106, No. 4.
- Hydén, Göran, 1998. "Demokratisering i tredje världen en översikt", s. 7-26 i *Demokratisering i tredje världen*. Göran Hydén (red), Lund: Studentlitteratur.
- Kamrava, Mehram, 1995, "Political Culture and a New Definition of the Third World", *The Third World Quarterly*, Vol. 16, No. 4.
- Leatherman, Janie, 2003. *From Cold War to Democratic Peace. Third Parties, Peaceful Change and the OSCE*. New York: Syracuse University Press, New York.
- Lijphart, Arendt, 1977. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press, New Haven, 1977.
- Lundqvist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Manning, Carrie & Antic, Miljenko, 2003. "Lessons from Bosnia. The Limits of Electoral Engineering". *Journal of Democracy*, Vol.14, No. 3.
- Melander, Erik, *Anarchy Within: The Security Dilemma Between Ethnic Groups in Emerging Anarchy*, Report No. 52. Uppsala: Institutionen för freds och konflikt forskning, Uppsala universitet, Doktors avhandling, 1999.
- Nagle D. John & Mahr Alison, 1999. *Democracy and Democratization: Post-Communist Europe in comparative perspective*. London: Sage Publications.
- O'Donnell, Guillermo & Schmitter C. Philippe, 1986. *Transitions from authoritarian rule- Tentative conclusions about uncertain democracies*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Peceny, Mark, 1999. "Forcing them to be free", *Political Research Quarterly*. Vol. 52, No.3.
- Rabushka, Alvin & Shepsle, Kenneth, 1972. *Politics in Plural Societies: Theory of Democratic Instability*. Columbus.
- Rindefjäll, Teresia, 1998. "Demokratidefinitionens dilemma smal eller bred?", s. 27-51 i *Demokratisering i tredje världen*, Göran Hydén (red), Lund: Studentlitteratur.
- Rustow A. Dankwart, 1970. "Transitions to democracy- Toward a dynamic model", *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3.
- Sandberg, Mats & Windmar, Erik, 1998. *Bosnien tre år efter Dayton*. Världspolitikens Dagsfrågor, Stockholm: Utrikespolitiska Institutet.
- Schumpeter A. Joseph, 2000. *Capitalism, Socialism & Democracy*. 5 ed. London: Routledge.
- Singh, Inder, Anita, 2001. *Democracy, Ethnic Diversity and Security in Post-Communist Europe*. Connecticut: Praeger Publishers.
- Talentino, Andrea Kathryn, 2001, "Intervention as Nation-building: Illusion or Possibility?", *Journal of Peace Research*, Vol. 38, No. 1.

- White, Gordon, 2004. "Civil Society, Democratization and Development: Clearing the Analytical Ground", s. 6-21 in *Civil Society in Democratization*. Burnell, Peter & Calvert, Peter (eds.), London and Portland: Frank Cass.
- Yin K. Robert, 1993. *Applications of Case study Research*. London: Sage Publications.

Offentliga dokument och avtal

- Agendas on Peace, Development and Democratisation*, A/47/277-S/24111, Antagen den 17 Juni 1992.
- OSCE, *Civil society policy*, OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina, Antagen den 18 Januari 2003.
- (GFAP) *The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 3, Agreement on elections, Artikel I "Conditions for Democratic Elections".
- The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 3, Agreement on elections, Artikel II, "The OSCE role".
- The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 3, Agreement on elections, Artikel III, "The Provisional Election Commission".
- The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 4, The Constitution of Bosnia Herzegovina, Artikel I 2, "Bosnia and Herzegovina", "Democratic Principles".
- The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 4, The Constitution of Bosnia Herzegovina, Artikel II, "Human Rights and Fundamental Freedoms".
- The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 4, The Constitution of Bosnia Herzegovina, Artikel III, "Responsibilities of and Relations Between The Institutions of Bosnia and Herzegovina And the Entities".
- The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 4, The Constitution of Bosnia Herzegovina, Artikel IV 1a, 1b, "Parliamentary Assembly".
- The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 4, The Constitution of Bosnia Herzegovina, Artikel IV 3a, 3c, "Procedures".
- The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 4, The Constitution of Bosnia Herzegovina, Artikel V 2d, "Presidency and Procedures".
- The General Framework Agreement for Peace, The Dayton Peace Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina 1995*, Annex 10, Civilian Implementation of Peace Settlement.

Internet

- A future with Europe, Main areas of Support*, http://www.seerecon.org/bosnia/ec/future_with_europe/3.htm, 2005-04-13, 17:22.
- A stable and democratic state*, <http://www.oscebih.org/democratization/?d=3>, 2005-02-29, 09:26.
- Bureau of Democracy, *Country Report on Human Rights Practices 2004- Bosnia-Herzegovina*, released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor February 28, 2004, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2004/41673.htm>, 2005-03-11, 08:47.
- CIA-Worldfactbook, *Bosnia and Herzegovina*, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/bk.html>, 2005-02-28, 17:43.
- Citizens Participation Programme, Increasing citizen involvement in government*, <http://www.oscebih.org/democratization/citizenpp.asp?d=3>, 2005-03-28, 08:20.
- Field Presence, Regional Centre Sarajevo*, <http://www.oscebih.org/overview/sarajevo.asp>, 2005-03-26, 17:03.
- Freedom House, *Nations in Transit Report 2004, Bosnia-Herzegovina*, <http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm>, 2005-02-28, 16:30.
- Konsten att värdera internetkällor*, http://www.svet.lu.se/Mikromanualer_och_Gula/Gula/Defaultswedish.html, 2005-03-20, 08:45.
- Local Government Programme, Strengthening democratic practices*, <http://www.oscebih.org/democratization/localgp.asp?d=3>, 2005-03-26, 16:50.
- OSCE Activities*, <http://www.osce.org/activities/>, 2005-03-26, 16:17.
- OSCE Democratization Fact Sheet*, <http://www.oscebih.org/documents/22eng.pdf>, 2005-04-16, 11:13.
- Parliamentary Support Programme, Strengthening the common institutions in BiH*, <http://www.oscebih.org/democratization/pspro.asp?d=3>, 2005-03-26, 16:57.
- Political Resource Centers, PRCs play key role in strengthening civil society*, <http://www.oscebih.org/democratization/prcen.asp?d=3>, 2005-04-10, 10:34.
- SPAI, Stability Pact Anti Corruption Initiative, SPAI Regional Conference on Civil Society, Empowering Civil Society in the Fight Against Corruption in South East Europe, *Bosnia and Herzegovina Civil Society Report*, SPAI/SG/MON/CS(02)BiH, 2001-01-24, http://www.nobribes.org/Documents/SPAI/BiH_SPAI-CSreport_2001.doc, 2005-04-28, 08:10.